

УДК 330.131.7:336

Копачова К.І.,
асистент, ТНУ імені В.І. Вернадського

УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЗНИЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ НА ТУРИСТСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглянуті трактування поняття «ризик», «фінансовий ризик», «ризик зниження фінансової стійкості». Запропоновано алгоритм оцінки та управління ризиком зниження фінансової стійкості туристських підприємств. Розглянуті методи мінімізації ризиків, що впливають на фінансову стійкість.

Ключові слова: ризик, фінансовий ризик, управління, ризик-менеджмент, стратегія, стратегічне управління, фінансова стійкість, туристське підприємство.

ВСТУП

Фінансова діяльність туристичного підприємства у всіх її формах пов'язана з численними ризиками, ступінь впливу яких на результати цієї діяльності суттєво зростає в міру зростання непередбачуваності зовнішнього середовища.

Фінансові ризики найбільш значущі в загальному портфелі підприємницьких ризиків туристського підприємства, управління якими є важливим чинником підвищення і підтримання їх фінансової стійкості, а також істотно впливають на різні аспекти його стратегічного розвитку.

В сучасних умовах динамічного розвитку ринку туристичних послуг однією з найважливіших проблем при розробці стратегії розвитку туристського підприємства є проблема ризику зниження, а в гіршому випадку і втрати фінансової стійкості. Це, в свою чергу, веде до банкрутства туристських підприємств, що є негативним наслідком для всього рекреаційного комплексу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розкриття сутності ризику зниження фінансової стійкості, запропонувати механізм стратегічного управління цим ризиком і розглянути методи мінімізації ризику зниження фінансової стійкості.

РЕЗУЛЬТАТИ

Насамперед, визначимо вихідне, базисне поняття «ризик», маючи на увазі, що це загроза, небезпека виникнення збитку в найширшому сенсі слова.

Аналіз економічної літератури, присвяченої проблемі ризику [1; 2; 3; 4; 5; 6] показує, що, виходячи з її актуальності, над нею працює значна частина практиків та вчених-економістів, які зробили ґрунтовні дослідження в цій сфері. Так, Двас Г.В., Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І., визначають, що ризик — це об'єктивно-суб'єктивна і економіко-ймовірна категорія, що відображає ступінь успіху (невдачі) підприємства в досягненні своїх цілей з урахуванням впливу контрольованих і не контрольованих факторів прямих і зворотних зв'язків [7; 5].

Під «ризиком» розуміють ймовірність (загрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, зниження планованих доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення виробничої і фінансової діяльності [8; 9, с.10; 10, с.257]. Ризик — це ймовірність втрат (збитків або недоотриманих доходів) у порівнянні з варіантом, передбаченим прогнозом (планом, програмою) у зв'язку з нестійкістю і невизначеністю економічного середовища [1]. Лапуста М.Г., Шаршукова Л.Г. на основі аналізу підходів до трактування «ризиків» представників класичної школи (Дж. Мілля, Н.У. Сеніора), неокласиків економічної науки (А. Маршалла та А. Пігу), сучасних дослідників (В. Абчука, А. Альгіна, Л. Растрігіна, Б. Райзберга) визначають ризик як «небезпеку потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів або недоотримання доходів порівняно з варіантом, який розрахований на раціональне використання ресурсів у даному виді підприємницької діяльності. Ризик — це загроза того, що підприємець понесе втрати у вигляді додаткових витрат або отримає доходи нижчі за ті, на які він розраховував» [11, с. 56].

Ковальов В.В. зазначає, що «у найбільш загальному вигляді під ризиком розуміють ймовірність виникнення збитків або недоотримання доходів у порівнянні з прогнозованим варіантом. Зокрема, ризик може бути визначений як рівень певної фінансової втрати, яка виражається: а) у можливості не досягти поставленої мети; б) невизначеності прогнозованого результату; в) суб'єктивності оцінки прогнозованого результату» [12].

У багатьох дослідженнях термін «ризик» пов'язується з небезпекою потенційно можливих втрат в різних сферах діяльності (втрати матеріальних і фінансових ресурсів, недоотримання доходів, непередбачені додаткові витрати і т. п.) [13]. Інакше кажучи, основна посилка аналізу ризику в будь-якій економічній системі полягає в його ототожненні з кількісною або вартісною мірою небезпеки.

З точки зору стратегічного менеджменту, ризик — можливість виникнення у підприємства збитків в результаті помилок при виборі стратегії розвитку і ведення діяльності. Виходячи з вищевикладеного, під стратегічним ризиком туристського підприємства розуміємо можливість не отримання запланованого прибутку в результаті перевищення допустимого ризику, ризику помилкового вибору і невірної оцінки розміру і ступеня ризику, ризик невірної рішення туристського підприємства, ризику невірної визначення термінів операцій, відсутності контролю за втратами, невірної фінансування втрат, невірної вибору способів регулювання ризиків, ризик зміни уподобань відпочиваючих, ризик політичних і екологічних змін, сезонність і пр. При цьому, очевидно, що стратегічні ризики зачіпають всю діяльність туристських підприємств і з певних позицій характеризують якість управління досліджуваних підприємств.

Фінансові ризики мають об'єктивну основу через невизначеність зовнішнього середовища у відношенні до туристських підприємств. Зовнішнє середовище включає в себе об'єктивні економічні, соціальні, політичні, правові та екологічні умови, в рамках яких туристське підприємство здійснює свою діяльність і до динаміки яких воно вимушено пристосовуватися. Невизначеність зовнішнього середовища зумовлюється тим, що воно залежить від множинних змінних, контрагентів та осіб, поведінку яких не завжди можна передбачити з прийнятною точністю.

З іншого боку, фінансові ризики мають і суб'єктивну основу, оскільки завжди реалізуються через людину. Дійсно, адже саме керівник, менеджери й економісти туристського підприємства оцінюють ризикову ситуацію, формують безліч можливих результатів, роблять вибір з безлічі альтернатив і будують стратегію розвитку свого підприємства. Крім цього, сприйняття ризику залежить від кожної конкретної людини з його характером, складом розуму, психологічними особливостями, рівнем знань і досвіду в області його діяльності.

У спеціальній літературі поширені два підходи до трактування фінансових ризиків. У вузькому сенсі, фінансові ризики визначаються як ймовірність виникнення негативних фінансових наслідків у формі втрати активів, доходу і невиконання зобов'язань в ситуації повної або часткової невизначеності умов здійснення економіко-господарської діяльності підприємства — це ризики, що виникають при здійсненні фінансових угод. Згідно розширеного трактування, фінансові ризики визначаються як ризики, що виникають у зв'язку з рухом фінансових потоків в умовах невизначеності, наслідки яких можуть бути представлені в грошовому вираженні [14].

У свою чергу, фінансова стійкість туристського підприємства — це стабільний фінансовий стан туристичного підприємства з високою швидкістю грошового обороту та отримання прибутку, що забезпечується оптимальним співвідношенням власного і позикового, довгострокового і короткострокового капіталу, що дозволяє самостійно фінансувати свою діяльність і бути відносно незалежним від негативних внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку ринку туристичних послуг.

Таким чином, ризик зниження фінансової стійкості (або ризик порушення рівноваги фінансового розвитку) — це ризик, який генерується недосконалістю структури капіталу (надмірною часткою використовуваних позикових коштів), що породжує незбалансованість позитивного і негативного грошових потоків підприємства за обсягами.

Також, під ризиком зниження фінансової стійкості пропонуємо розуміти можливість погіршення (банкрутства) фінансового стану туристичного підприємства з урахуванням впливу сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів, що характеризуються високим ступенем невизначеності.

Власне до зовнішніх чинників, тобто до зовнішніх фінансових ризиків віднесемо: інфляційні і дефляційні ризики, які визначаються державною фінансовою політикою і макроекономічною ситуацією в країні; процентні і валютні ризики, притаманні національному фінансовому ринку в цілому; податкові ризики, пов'язані з фіскальною політикою держави. До внутрішніх факторів (внутрішніх фінансових ризиків) можна віднести ризик зниження ліквідності (ризик неплатоспроможності); оборотні ризики; організаційні ризики; ризик зниження рентабельності, кредитні ризики; інвестиційні ризики.

З метою виявлення ризиків, які в процесі реалізації стратегії впливають на фінансову стійкість туристських підприємств, автор провів експертне опитування провідних фахівців: начальника та заступника начальника відділу фінансів та економічного аналізу, заступника начальника економічного аналізу та начальника відділу економіки Міністерства курортів і туризму АР Крим; го-

ловних економістів та головних бухгалтерів туристських підприємств. Експертам було запропоновано заповнити анкету, в якій необхідно було оцінити ризики, що впливають на фінансову стійкість туристських підприємств за десятибальною шкалою (від 0 до 10 балів). Відповідно, чим вище ймовірність збитків, викликаних ризиком, тим вище його оцінка. Результати опитування наведені на рис. 1.

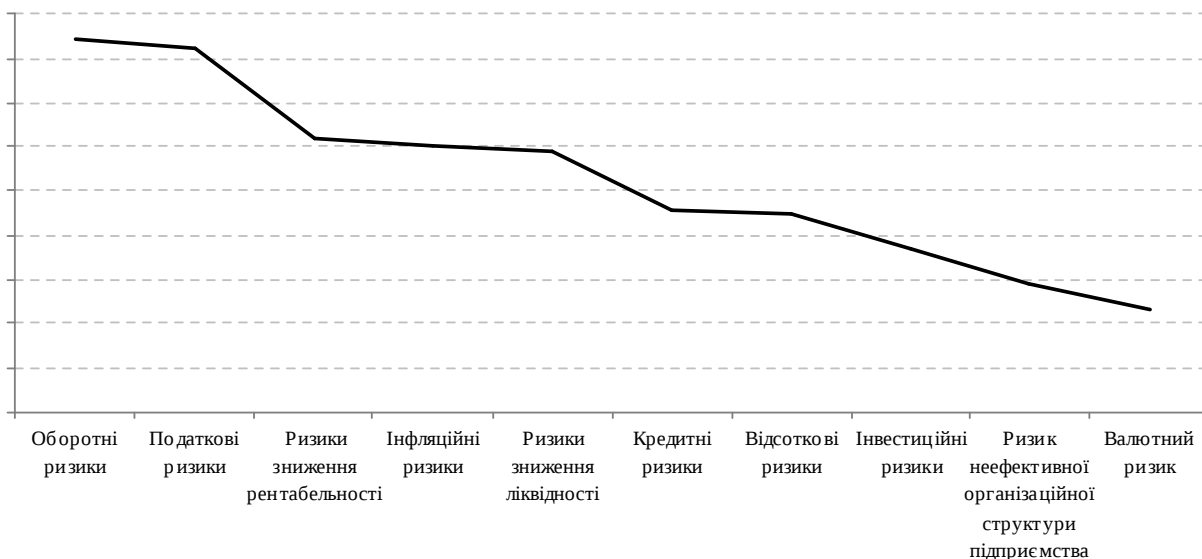

Рис. 1. Результати експертної оцінки ступеня впливу ризиків на фінансову стійкість туристських підприємств (Розраховано автором)

У довгостроковому періоді важливим інструментом забезпечення фінансової стійкості туристських підприємств є комплекс заходів і процедур управління ризиками, які впливають на її рівень. У сукупності стратегія, заходи і процедури утворюють собою своєрідний механізм управління ризиком, тобто ризик-менеджмент. Ризик-менеджмент являє собою сукупність методів, прийомів і заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів до виключення або зниження негативних наслідків настання таких подій. Основними завданнями організації ризик-менеджменту на туристичному підприємстві є: підвищення фінансової стійкості; планування прибутків; зниження збитків; оптимізація податкових платежів; підвищення кредитоспроможності та інвестиційної привабливості; підвищення конкурентоспроможності і т.п. Таким чином, процес управління ризиком включає в себе наступне:

- виявляти потенційно можливі для туристського підприємства ризики, які можуть негативно вплинути на досягнення стратегічних цілей;
- оцінювати характеристики можливого збитку, обумовленого проявом факторів ризику і подальшим небажаним розвитком подій;
- здійснювати заходи щодо зниження ризику до прийнятного рівня.

На думку автора, управління ризиком зниження фінансової стійкості підприємства є складовою системи стратегічного управління фінансовою стійкістю туристського підприємства і реалізується у вигляді наступного алгоритму оцінки та управління ризиком зниження фінансової стійкості туристичного підприємства (рис. 2).

Система внутрішніх і зовнішніх механізмів мінімізації ризиків, що впливають на фінансову стійкість туристських підприємств передбачає використання наступних основних методів.

Перший метод усунення або запобігання ризику полягає в спробі уникнути будь-якого його виникнення. Це найбільш простий і радикальний напрям нейтралізації фінансових ризиків. Воно дозволяє повністю уникнути потенційних втрат, пов'язаних з фінансовими ризиками, але, з іншого боку, не дозволяє отримати прибутку, пов'язаного з ризикованою діяльністю. Метод уникнення ризику припускає відмову від контактів з багатьма контрагентами, від впровадження туристських програм, здійснення яких викликає сумніви і т.п. Даний метод орієнтує туристські підприємства на роботу тільки з надійними партнерами і споживачами туристських послуг. Застосування цього

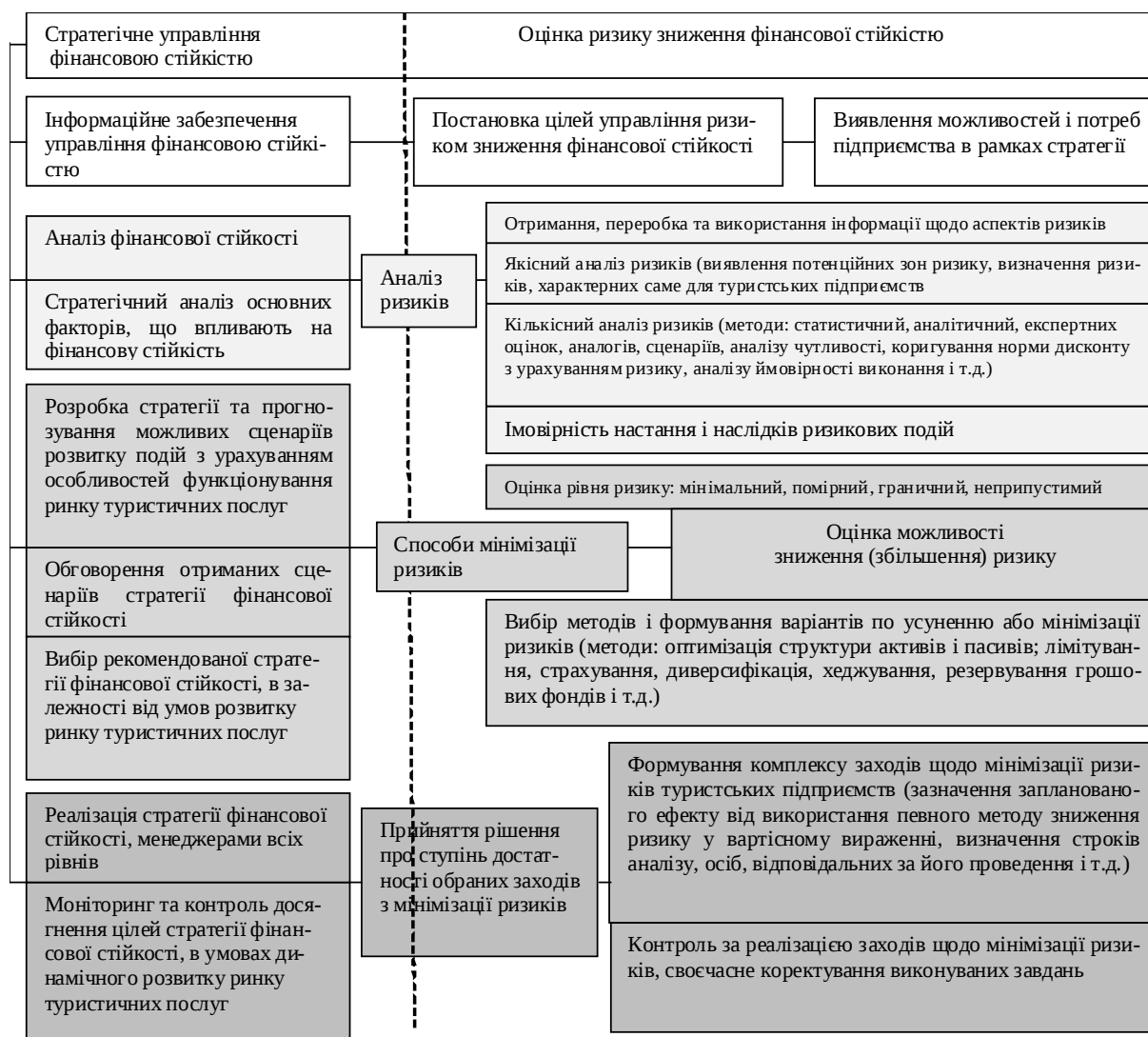

Рис. 2. Алгоритм оцінки та управління ризиком зниження фінансової стійкості туристичного підприємства (Складено автором)

методу ефективно, якщо: рівень ризику виявляється неприйнятно високим для туристського підприємства; відмова від одного виду фінансового ризику не тягне за собою виникнення інших видів ризиків; рівень ризику набагато вище рівня можливої прибутковості фінансової операції; фінансові втрати даного виду ризику туристське підприємство не має можливості відшкодувати за рахунок власних фінансових коштів, так як ці втрати занадто високі.

Другий метод це локалізація ризику. Використовується у випадках, коли можливо чітко і конкретно виокремити й ідентифікувати джерело ризику. Виділивши економічно найбільш небезпечний етап або ділянку діяльності, можна зробити його контрольованим і таким чином знизити рівень ризику зниження фінансової стійкості туристичного підприємства.

Третій метод усунення ризиків пов'язаний зі створенням способів попередження небезпеки і зменшенням несприятливого впливу тих чи інших факторів ризику. Метод компенсації ефективний як для зовнішніх ризиків, на які немає можливості впливати, так і для внутрішніх. Метод припускає застосування всіх попереджувальних заходів, таких як: підвищення якості планування, організації та управління, використання ефективних технологій, здійснення активного, цілеспрямованого маркетингу, в т.ч. інноваційного, використання методів прогнозування економічної і фінансової ситуації, вибір найбільш оптимальної ринкової стратегії. До найбільш ефективних методів цього типу відноситься використання в діяльності туристичного підприємства стратегічного планування, який має охоплювати всі сфери діяльності підприємства.

Четвертий метод мінімізації ризиків — це диверсифікація. Він припускає розподіл і мінімізацію загального ризику шляхом його поділу та об'єднання, а також розподіл зусиль і витрат між різноманітними видами діяльності, тісно пов'язаними між собою. Диверсифікація дозволяє зменшити загальний ризик шляхом скорочення максимально можливих втрат за одну подію. Диверсифікацію ризиків, які знижують фінансову стійкість туристського підприємства, можна здійснювати за такими напрямками: диверсифікація, як операційної, так і фінансової діяльності; диверсифікація кредитного, депозитного, валютного портфелів і портфеля цінних паперів; диверсифікація програм реального інвестування.

П'ятий метод мінімізації ризиків є лімітування. Цей метод передбачає встановлення на туристському підприємстві відповідних внутрішніх фінансових нормативів. Дана система нормативів повинна включати: мінімальний розмір залучених фінансових ресурсів; мінімальний розмір активів у високоліквідній формі; максимальний розмір комерційного кредиту; максимальний період погашення дебіторської заборгованості; максимальний розмір інвестування коштів у цінні папери одного емітента; максимальний розмір депозитного вкладу, розміщеного в одному банку; граничні суми коштів на утримання апарату управління, мінімальний пороговий рівень комісій, максимальна кількість видів туристських програм і пропозицій, максимальне число туристських агентств, які мають договори на реалізацію туристського продукту тощо. Суть всіх цих механізмів в тому, щоб зменшити ступінь ризику в разі неповернення боргу, неефективності проекту, можливості дефолту тощо.

Наступним ефективним методом управління ризиками є резервування або самострахування. Механізм цього методу заснований на резервуванні туристським підприємством частини фінансових ресурсів, які дозволять подолати негативні фінансові наслідки. Переваги самострахування наступні: економія на страхових преміях, що дозволяє знизити витрати і збільшити прибуток; за рахунок зекономлених коштів, які пішли б на виплати страхових премій, отримання додаткового доходу; необхідність більш ретельного аналізу можливих збитків; збільшення гнучкості управління ризиком. До недоліків самострахування слід віднести додаткові організаційні та фінансові витрати, а також не абсолютну передбачуваність можливих ризиків і рівня інфляції. Разом з тим слід враховувати, що самострахування не може забезпечити захист від великих ризиків і заморожує зарезервовані ресурси.

Найбільш важливим і поширеним зовнішнім методом управління ризиком зниження фінансової стійкості туристичного підприємства є страхування. Сутність страхування виражається в тому, що страхувальник, тобто туристське підприємство готове відмовитися від частини своїх доходів, щоб уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за зниження ступеня ризику до нуля.

На туристському ринку можуть застосовуватися норми як особистого, так і майнового страхування. У першому випадку об'єктами страхування є інтереси, пов'язані з можливим заподіянням шкоди життю та здоров'ю туристів, наданням їм медичних послуг (страхування від нещасних випадків, медичне страхування). У другому випадку — страхування майна і фінансових ризиків. При цьому пропонуємо розділити всю сукупність ризиків туристського комплексу на туристські (впливають на туристів при плануванні та здійсненні турів) і на економічні, що впливають на діяльність туристських підприємств.

Таким чином, перша група буде включати такі елементи:

- обов'язкове і добровільне медичне страхування туристів;
- страхування туристів від нещасних випадків;
- страхування предметів особистого користування і туристського спорядження;
- страхування витрат туристів за недосконалої поїздки;
- страхування цивільної відповідальності туристів, тимчасово від'їжджаючих за кордон (включаючи і автоцивільну відповідальність);
- специфічні види страхування (страховки на випадок «поганої погоди», неповернення, ненадання окремих видів послуг і т.п.).

Друга група видів страхування включає:

- обов'язкове страхування фінансової відповідальності туристського підприємства за невиконання прийнятих зобов'язань;
- страхування майна туристського підприємства. Майнове страхування може бути здійснено в розмірі реальної ринкової вартості (тобто за їх відновної, а не балансової оцінки) і при наявності експертної оцінки понесеного збитку. Як правило, туристські підприємства прагнуть здійснюва-

ти страховку не в одного, а в кількох страховиків, щоб уникнути ризику, що відноситься до самого страховика, наприклад, банкрутство страхової компанії;

- страхування фінансових ризиків туристичного підприємства. У процесі страхування фінансових активів може враховуватися і інфляційний ризик. Що стосується фінансових ризиків, то об'єктом цього виду страхування є, насамперед, численні ризики реального інвестування, які також мають місце при модернізації туристських підприємств. Це: ризики несвоєчасного завершення будівельно-монтажних робіт туристично-оздоровчих комплексів і т.п. При страхуванні існують і непрямі фінансові ризики. Вони використовуються в таких випадках як: страхування упущеної вигоди; страхування перевищення встановленого бюджету капітальних вкладень; страхування лізингових платежів та ін. Щодо страхування фінансових гарантій, то в даному випадку має місце таке страхування, коли підприємство страхує себе від ризику при залученні позикових фінансових коштів в вигляді банківських, комерційних та інших видів кредитів на вимогу цих кредиторів. Об'єктом даного страхування є ризик неповернення або несвоєчасне повернення суми основного боргу і відсотків по ньому. Система показників результативності страхування в управлінні ризиками визначена у страхових контрактах, в яких враховується економічність нейтралізації можливих фінансових втрат, а також економічність нейтралізації, тобто співвіднесення витрат на її здійснення з розміром можливих втрат.

Таким чином, страхування представляється вигідним заходом з точки зору зменшення ризику: можливість залучення страхового капіталу для покриття збитків, зниження невизначеності в процесі фінансового планування діяльності підприємства, можливість ефективніше використовувати кошти порівняно з резервуванням і скороченням витрат на управління ризиком. Але існують і недоліки: виплата страхового платежу, відсутність у страховиків досвіду забезпечення специфічних ризиків, неможливо визначити адекватне страхове покриття.

Більш гнучким інструментом управління є метод розподілу ризику. Туристські підприємства можуть залучати інших зацікавлених учасників: державні органи, партнерів з інших підприємств і навіть фізичних осіб. Для цієї мети створюються альянси з готелями і перевізниками, туроператори вступають в різні консорціуми, асоціації і т.п.

Існує ще так звані попереджувальні методи нейтралізації ризиків, що впливають на фінансову стійкість туристських підприємств. Ці методи, як правило, більш трудомісткі, вимагають великої попередньої аналітичної роботи, від повноти і ретельності якої залежить ефективність їх застосування. До таких методів відносяться:

- стратегічне планування діяльності туристського підприємства;
- забезпечення компенсації можливих фінансових втрат, за рахунок системи штрафних санкцій, які включені в контракти;
- скорочення переліку форс-мажорних обставин в контрактах з партнерами;
- вдосконалення управління оборотними коштами туристського підприємства;
- збір та аналіз додаткової інформації про фінансовий ринок;
- прогнозування тенденцій зміни зовнішнього середовища і кон'юнктури туристського ринку.

Таким чином, вищерозглянуті методи дозволяють заздалегідь прорахувати витрати і мінімізувати можливі ризики, що призводить до підвищення фінансової стійкості туристських підприємств.

ВИСНОВКИ

Здатність підприємства враховувати ризики і мінімізувати їх є найважливішим чинником забезпечення його фінансової стійкості і ефективного функціонування. Аналіз ризиків та способи їх зниження мають важливе прагматичне значення, оскільки дають можливість керівництву туристських підприємств підвищувати ділову та інноваційну активність, а також допомагають обґрунтовувати прийняті рішення фінансового та виробничого характеру.

Використання менеджерами туристських підприємств у своїй роботі запропонованого алгоритму оцінки та управління ризиком зниження фінансової стійкості дасть можливість коригувати оперативні дії та стратегічні рішення з урахуванням ступеня ризику для забезпечення підвищення фінансового розвитку підприємства.

На закінчення цієї частини дослідження слід зазначити, що існує безліч способів зниження ризиків у діяльності туристських підприємств, а тому їх обґрунтоване застосування і використання методичних рекомендацій щодо підвищення фінансової стійкості служить важливим доповненням до досягнення стабільних результатів їх діяльності і новим перспективним можливостям. Управління ризиками є невід'ємним елементом стратегії підвищення фінансової стійкості туристських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Альгина А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Альгина. — Минск: Мысль, 1989. — 188 с.
2. Антикризисное управление : учеб. пособие / под ред. И.К. Ларионова. — [3-е издание., перераб. и доп.] — М.: Дашков и К, 2004. — 292 с.
3. Бартон Т. Комплексный подход к риск-менеджменту / Т. Бартон, У. Шенкир, П. Уокер: пер. с англ. — М.: Издат. Дом «Вильямс», 2003. — 208 с.
4. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособие / В.М. Гранатуров. — М.: Дело и сервис, 1999. — 111 с.
5. Двас Г.В. Методологические основы применения методов теории надежности для управления рисками при осуществлении экономических проектов / Г.В. Двас. — СПб.: Петрополис, 1999. — 260 с.
6. Ермасов Н.Б. Риск-менеджмент организации: учебно-практическое пособие / Н.Б. Ермасов. — М.: Дашков и К, 2008. — 380 с.
7. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: учеб. посібник / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. К.: КНЕСУ, 2000. — 292 с.
8. Грабовый П.Г. Риски в современном бизнесе / [П.Г. Грабовый, С.Н. Петрова и др.] — М.: АЛАНС, 1994. — 237 с.
9. Дубров А.М. Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе : учеб. пособие / А.М. Дубров, Б.А. Лагоша, Е. Ю. Хрусталева; под ред. Б.А. Лагоши. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 176 с.
10. Савчук В.П. Аналіз й розробка інвестиційних проектів [Текст] / В.П. Савчук, С.І. Применко, О.Г. Велчко. — Київ.: Абсолют-В, Эльга, 2000. — 304 с.
11. Лапуста М.Г. Риски в предпринимательской деятельности / М.Г. Лапуста, Л.Г. Шаршукова. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 224 с.
12. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковалев. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 560 с.
13. Bittle L.R. Handbook for Professional Managers / L.R. Bittle, J.E. Ramsey — N.Y.: McGraw-Hill, 1985.
14. Дулова И.Н. Оценка финансового риска в прогнозах денежных потоков многопродуктового предприятия / И.Н. Дулова, В.Ж. Дубровский, Е.А. Кузьмин // Вестник Челябинского государственного университета. — 2011. — №6 (221). — Экономика. — Вып. 31. — С. 100–107.

Стаття надійшла до редакції 06 лютого 2013 року